

demonie die de holocaust heeft mogelijk gemaakt. Een *time's arrow* die in Auschwitz (maar net zo goed in Dresden) vertrekt en teruggaat tot het Idealisme van de 'Deutsche Klassik'. Naar aanleiding van een theaterstuk van Hans Jürgen Syberberg is Hertmans er in Etcetera 35 al een keer op ingegaan: 'de meest onmenselijke politiek ontstaat uit een week verlangen naar zuiverheid, uit een combinatie van walging en sentiment; uit de blik op de horizon straalt de haat voor al wat nabij is en om genuanceerde analyse vraagt.'

Hertmans: 'Duitsland blijft zo fascineren omdat, zoals George Steiner zegt, de beul er blijkbaar 's avonds *Für Elise* kon zitten spelen – dat in elkaar geschroefd zitten van het gruwelijke en het schone is iets heel vreselijks. Het doet je de vraag stellen: *wat is een cultuur eigenlijk?* Heel wat hedendaagse kunstenaars zijn daarmee bezig, bijvoorbeeld de schilder Anselm Kiefer: zijn zogenaamd historische schilderijen tonen alleen maar een getuigenis van verschroeiende aarde. Eigenlijk speelt ook hij op de achtergrond mee in *Kopnaad* – en ook in de dichtbundel *Bezoeken* al. Heel wat Vlamingen reageren echter erg stereotiep op dat Duitse: links trekken ze een zure bek, rechts beginnen ze erover te delireren. Er een analyse van maken, zoals Peter Sloterdijk dat heeft gedaan, is veel belangrijker. De publieke opinie bij ons is dan ook niet klaar om te zien waar het nu met Duitsland, en ook met Europa, naar toe gaat. Het staat in Vlaanderen bovendien nog altijd erg lelijk om je met dergelijke intellectuele problemen bezig te houden. De modale intellectueel bij ons probeert je voortdurend te overtuigen van het feit dat hij nog zo intellectueel niet is als hij eruit ziet. *Kopnaad* is weliswaar een tekst over een Europees probleem, maar dat heeft ook met mijn manier van *zijn* te maken, met mijn actualiteit. Het gaat over een Europese wereld waarin Vlamingen zich in de twaalfde eeuw al profileerden, waarin ze hun eigen stem en schuld en verantwoordelijkheid hebben, en dat op meer dan één vlak. Het gaat niet over een andere wereld omdat er een andere taal wordt gesproken of omdat er een grens ligt. Nu staat het wel goed om met Heiner Müller aan te komen of Peter Handke interessant te vinden, maar als een auteur hier met iets dergelijks aankomt vindt men dat toch maar aanstellerig – want dat is niet zo van *bij ons*, nietwaar.'

### Kaspar

De lezer heeft al wel begrepen dat het werk van Stefan Hertmans een omgevalen (centraaleuropese) boekenkast is. 'Schon mit meinem ersten Satz bin ich in die Falle gegangen.' – het is het motto dat voorafgaat aan het allereerste boek van Hertmans, *Ruimte* uit 1981, en het is afkomstig uit Peter Handkes *Kaspar*: een erg talig toneelstuk over de in Duitsland in 1828 plots op een marktplein opgedoken onbekende jongen die niet spreken kon en voor het eerst met de beschaving geconfronteerd leek te worden. Hertmans heeft in al die jaren op zijn thema's gevarieerd, ze uitgebreid, en al met al is met dat werk een indrukwekkend spreken over de oostelijk van ons gelegen cultuur tot stand gekomen. De achteraan in *Kopnaad* opgenomen literatuurlijst laat zien wat hem aanspoort: naast Hölderlin en Büchner zijn dat bijvoorbeeld (en in niet geringe mate) Benn en Rilke. Of wil Hertmans vermijden dat hij – gelet op de soms letterlijke citaten uit werk van Duitse dichters – van plagiaat wordt beschuldigd, zoals het Claus in 1963 met zijn 'montage'-gedicht *Het teken van de hamster* overkwam?

Hertmans: 'Ik vind dat ik het tegenover de lezer verplicht ben, als hij echt geïnteresseerd is, aan te geven waar hij de achtergrond kan vinden. Natuurlijk moet je, om deze tekst te begrijpen, een zekere kennis hebben van dat Duitse probleem. Maar of dat elitair is? Ik vind het heel lastig dat altijd weer die vraag opduikt of je wel het recht hebt om te veronderstellen dat mensen een en ander gelezen hebben. Natuurlijk vind ik dat nodig. Het is toch evident dat we niet op niets bouwen. Claus antwoordde heel lang geleden al: ik kom niet uit de bomen vallen. Het argument dat teksten die naar andere teksten verwijzen geen intensiteit of levensrechtelijkheid hebben, vind ik in dit verband ontstellend naïef. Alsof die hele verscheurende problematiek niet *echt* is geweest en is. Men had net zo goed aan Paul Valéry kunnen vragen waarom hij zo nodig iets met die Duitse Faust aan moest. En moet je Goethes *Faust* gelezen hebben om Valéry's *Mon Faust* te begrijpen? Moet je *Faust* gelezen hebben om naar de opera's van Berlioz, Boïto of Busoni te luisteren? Wat is cultuur nog als ze zich aan al die verbodsbepalingjes van de niet-lezers moet houden? Met mensen die gedichten slecht vinden omdat ze er niet meteen iets in

herkennen, ben ik uitgepraat. Het helpt dus wel als je een en ander weet, maar er is in *Kopnaad* hopelijk ook genoeg direct materiaal aanwezig dat de toeschouwer met een beetje intuïtie op het goede spoor zet. Maar hoe meer je weet, hoe aangrijpender de dingen ook worden, daar ben ik vast van overtuigd. Emotie is niet losgemaakt van eruditie. Integendeel.'

### Goethe

En inderdaad. *Kopnaad* is in een stroom van zeventig pagina's letterlijk een open tekst, zoals hij zich ook afspeelt in een 'open ruimte', Duits en Europees (of is dat hetzelfde?), veelgelaagd en met steeds wijzigende, per definitie veranderlijke grenzen. 'Open ruimte, overal,' luidt het op de eerste bladzijde. 'En de plaats van wat gezegd wordt/ is beweeglijk.' Lezend en bladerend en herlezend ontmoet ik in *Kopnaad* de wolf en de leeuw onder de invloed van Mars en zie ik de rokken van Valeska, een man die door de bergen gaat, en een jongen die het spreken nog moet leren. Een incestueuze scène tussen Trakl en zijn zus Margarethe. Haar zelfmoord. Ik ontmoet Oberlin en Bellarmin, zie de Neckar en het strand van Santorini, en Woyzeck op zoek naar zijn mes. De haven van Piraeus, de kust van Attica, de heilige Antonius. Goethe in een snoepwinkeltje. Eliot. Elvis. Marilyn. Fausto Coppi. De horoscoop voorspelt een hittegolf. In de verte hoor ik de Marseillaise zingen, en iemand zegt iets in het Duits.

Ondertussen los ik kruiswoordraadsels op, de gepaste training voor wie wil schrijven. En ik doe Goethe na. Kwr kwr kwr kwr kwr.

Johan Reyniers

*Kopnaad van Stefan Hertmans verscheen in 1992 bij Meulenhoff/Kritak.*